

Cantacuzino ni se pare a fi, în stadiul actual al cercetărilor, concluzia cea mai apropiată de adevăr.

Luptele, uneori legendare, ce se vor desfășura de acum încolo sub protecția zidurilor minate ale vechilor cetăți ale

Moldovei, vor avea caracter episodic și local în lupta poporului român pentru eliberarea de sub dominația străină și nicidecum un caracter statal ca pînă atunci. Epoca importanței statale a cetăților Moldovei se încheie.

SUMMARY

The author of this paper deals with the history and significance of the fortifications to be found in the Romanian feudal state of Moldavia as a whole, dwelling upon the ones having been erected during the 16th–17th centuries. In this way he found out a full concordance between the independence of the Romanian state and the improvement of its system of defence. During the 14th–15th centuries, when the independence of the Romanian state was ensured, the defence system of Moldavia reached the summit of its development, as the fortresses of the time were perfectly built in point of military technique in Europe.

The defence system of Moldavia was unitary and efficient, comprising strong stone fortresses and wooden and earth ones. Especially during Stephen the Great's reign (1457–1504), that system was the fundamental belt for territorial protection and state independence.

Since 1484, when the Turks conquered the main Southern fortresses, namely Chilia and Cetatea Albă, and particularly since the tenth decade of the 16th century, when the Ottoman domination started oppressing Moldavia, the defence system gradually loosened, while the foreign domination got ever stronger. The military role of the old fortresses — i.e. that of

defending — was continuously diminishing, and they became rather administrative centres. The Ottoman Porte was not allowing other fortifications to be erected, insisting for the extant ones to be destroyed. In those new political circumstances, the Romanian state of Moldavia started striving for liberation, aiming at conquering back the Romanian fortresses and territories the Turks had occupied in 1484 and 1538; this fight took place in the 16th–17th centuries, the Romanians strengthening at the same time the Eastern boundary, where the Tartars were frequently trying to penetrate into Moldavia. In the fifth decade of the 16th century, during the second reign of Prince Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546), the stone stronghold of Soroca was built—through the assistance of a builder from the town of Bistrița — on the place of the former wooden stronghold having been erected in 1499 by Stephen the Great. By the construction of the Soroca stronghold and of a few additional buildings made by the same mason from Bistrița at Hotin, the construction of fortresses in Moldavia was closed. From now on, their defending role gradually diminishes and the Porte is more and more asking for the demolition of all fortresses. Thus, in 1675, the Moldavian Prince Dumitrașcu Cantacuzino obeyed the Porte's order and demolished the fortresses of Moldavia.

CÎTEVA ELEMENTE DE FACTURĂ GOTICĂ DESCOPERITE LA CURȚILE DOMNEȘTI DE LA VASLUI

RICA POPESCU

În anul 1930, savantul francez Paul Henry, în lucrarea sa „Bisericile din Moldova de nord de la origini pînă la sfîrșitul secolului XV”, vorbea despre o „civilizație moldovenescă”. Era vorba despre Moldova lui Alexandru cel Bun, în timpul căruia a reușit să atingă o remarcabilă înflorire economică și politică, menținută apoi, pe o durată de mai bine de 100 de ani, în vremea urmașilor săi și îndeosebi a lui Ștefan cel Mare. Ritmul excepțional de rapid al dezvoltării tînărului stat sub aspect economic, social, militar și cultural se explică prin existența pe teritoriul de atunci al Moldovei a unor așezări umane organizate în cele două medii (rural și urban), cu mult înainte de întemeierea de la 1359. Evoluția ascendentă a avut la bază doi factori de importanță deosebită: în primul rînd existența în Moldova a unor importante elemente creatoare; în al doilea rînd contactele strînse și inteligent folosite cu statele mai puternice, sub raport militar și politic, și mai evolute sub raportul creației spirituale, îndeosebi în zonele europene învecinate.

Originalitatea formelor de cultură din acest stat feudal se datorează tocmai capacității selective și de adaptare creativă la fondul cultural autohton a experiențelor și reușitelor din alte zone ale civilizației europene, potrivit unor necesități și unei concepții de viață de o neobișnuită vigoare. De exemplu din arhitectura gotică au fost preluate doar elementele de tehnică și de decorație, programul arhitectonic rămînînd în întregime subordonat concepției spațiale de tradiție bizantină și adaptat cerințelor de cult ortodox dacă ne referim la construcțiile religioase. Același lucru se va vedea și mai clar în timpul lui Ștefan cel Mare cînd un întreg șantier devine întreaga Moldovă, al cărei program de construcții trebuia pus în slujba unor necesități politico-culturale și cultural-reli-

gioase. Din rîndul acestor edificii Curțile Domnești dețin, după cetăți, un rol principal.

Curțile Domnești de la Vaslui au jucat un rol deosebit în tot secolul al XV-lea, vestigiile arheologice rămase în special din timpul lui Ștefan cel Mare confirmînd din plin tocmai importanța de care s-a bucurat Vasluiul în timpul marelui voievod.

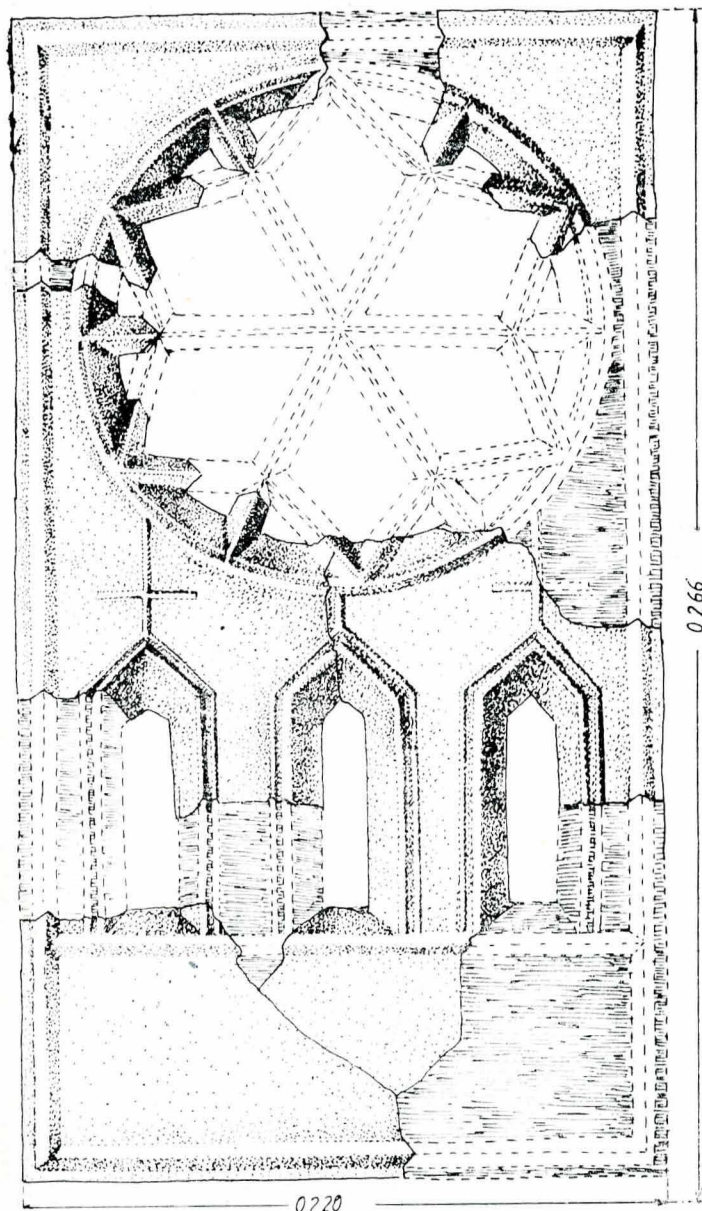
Din documentele emise de Ștefan cel Mare reiese că acesta rezida la Suceava aproximativ din noiembrie pînă la sfîrșitul lunii aprilie sau mai; din nevoia de a deține în fiecare din orașele principale ale țării cite o reședință, reprezentînd totodată centrul militar și administrativ al domniei, acesta va reface tocmai vechile reședințe ale înaintașilor săi.

Din săpăturile arheologice întreprinse la Vaslui în anii 1958 și 1959 s-a scos la iveală o construcție de mari proporții considerată ca locuință domnească, deasupra unui subsol sau pivniță datînd din prima jumătate a secolului al XV-lea¹.

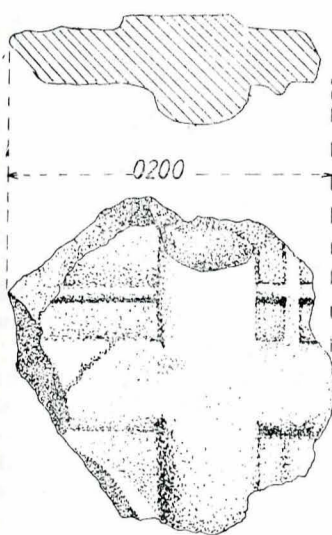
Din materialele rezultate, bucățile de ceramică decorativă care căptușeau probabil pereții din interior, în special cele cu Sf. Gheorghe omorînd balaurul, ne îndreptățesc să afirmăm, cel puțin deocamdată, ambianța gotică a acestei construcții de început de secol XV. Dealtfel și la mănăstirea Bistrița, casa domnească din timpul lui Alexandru cel Bun a fost placată cu plăci ornamentale care sînt de factură transilvăneană². Din păcate, în afară de fragmentele ceramice cu motivele Sf. Gheorghe omorînd balaurul, nu avem alte elemente din repertoriul decorativ sau arhitectural de obîrșie gotică pentru acea-

¹ Alexandru Andronic, Ec. Neamțu, F. Banu, *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, în „Materiale și cercetări arheologice”, VIII, p. 95.

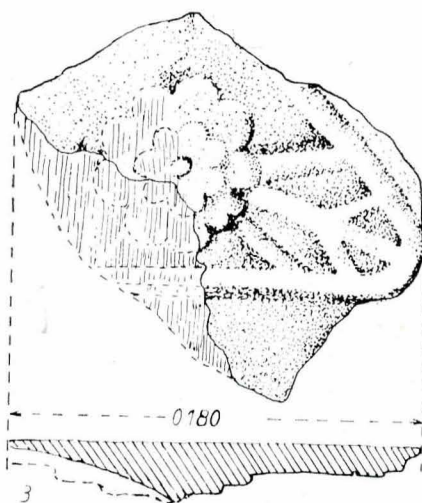
² V. Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 149.

1. Curțile domnești Vaslui. Placă traforată, prima jumătate a secolului al XV-lea

2. Curțile Domnești Vaslui, Fragment de ancadrament, sec. XV.

3. Curțile Domnești Vaslui, Fragment de cheie de boltă, sec. XV.

stă perioadă de început a construcției Curții Domnești de la Vaslui dacă ne referim la categoria aceasta de cabl. Săpăturile din 1959 au scos la iveală unele bucăți de chirpic ars păstrînd fragmente de plăci decorative cu aceeași motivistică de factură gotică, dar de data aceasta cabl traforate (fig. 1).

Pentru prima fază de construcție a Curților Domnești de la Vaslui avem puține știri privitoare la detaliile de construcție. În orice caz cronicarul polon Jan Dlugosz o consideră neîntărită și slab apărată³.

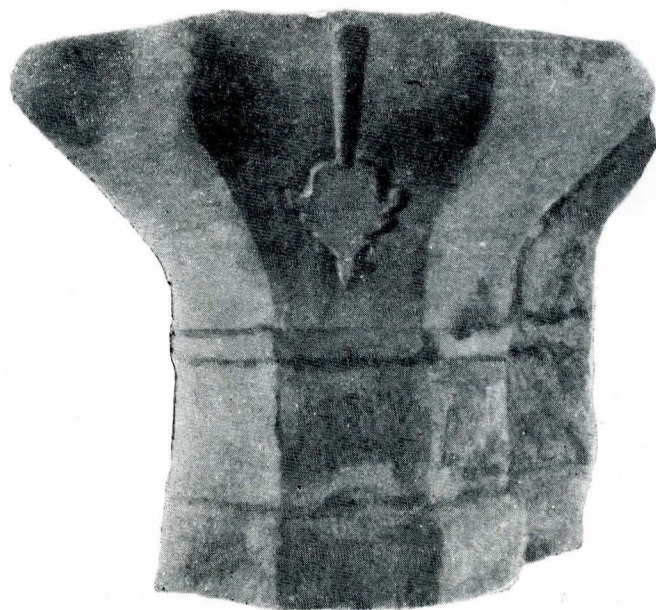
Cea de a doua fază de construcție a Curților Domnești de la Vaslui o atribuim lui Ștefan cel Mare. Pînă în prezent au fost dezvelite fundațiile unei construcții de mari dimensiuni de 18/12, compartimentată în trei, a cărei încăpere centrală de 9/12 a fost podită cu dale de piatră. În partea de sud a acestui complex a existat un pavaj de piatră de riu care ne indica locul fațadei clădirii. Destinația probabilă este, prin analogie cu descoperirile de la Curtea Domnească din Huși, aceea de grajd domnesc⁴.

A doua construcție importantă este de formă dreptunghiulară, cu pereții, în grosime de 1,70 m, adînciți în sol pînă la 3,50 m, cu patru piloni patrulateri care susțineau bolțile. Această construcție o atribuim arealului Curților Domnești de la Vaslui avînd ca primă funcționalitate pe cea de palat domnesc. Pînă acum nu s-a găsit zidul de incintă care fără îndoială a existat; sperăm că cercetările ulterioare vor scoate la iveală acest element deosebit de important pentru apărarea complexului vasluian.

Data exactă a edificării construcțiilor vasluiene încă nu este cunoscută, dar dacă urmărim documentele emise la Vaslui se poate presupune că acestea au fost înălțate între anii 1490 și 1491⁵, punîndu-le în legătură cu ridicarea bisericii Sf. Ioan Botezătorul.

Despre gradul de confort al palatului domnesc de la Vaslui întîlnim cîteva amănunte la călătorii străini din secolul al XVII-lea care vorbesc despre „frumoasa slucatură”⁶ a acestui edificiu. Ion Neculce în cronică sa pomeneste despre „locurile de petrecere”⁷, făcînd o deosebire netă între această construcție și cele cu caracter militar. Se pare că la Vaslui înclinația spre confort a fost precumpănitoare, lucru de altfel confirmat în 1636 și de călătorul polon Krasinski ce semnală existența unei băi.

Elementele caracteristice ale arhitecturii de factură gotică pe care le întîlnim la Vaslui se observă în primul rînd la fragmentele de ancadrame care au fost scoase la iveală din săpături, ele oferind cele mai multe date comparative.

4. Capitel din marmoră de la Curțile Domnești Vaslui, sec. XV (azi la Muzeul de Istorie R.S.R.).

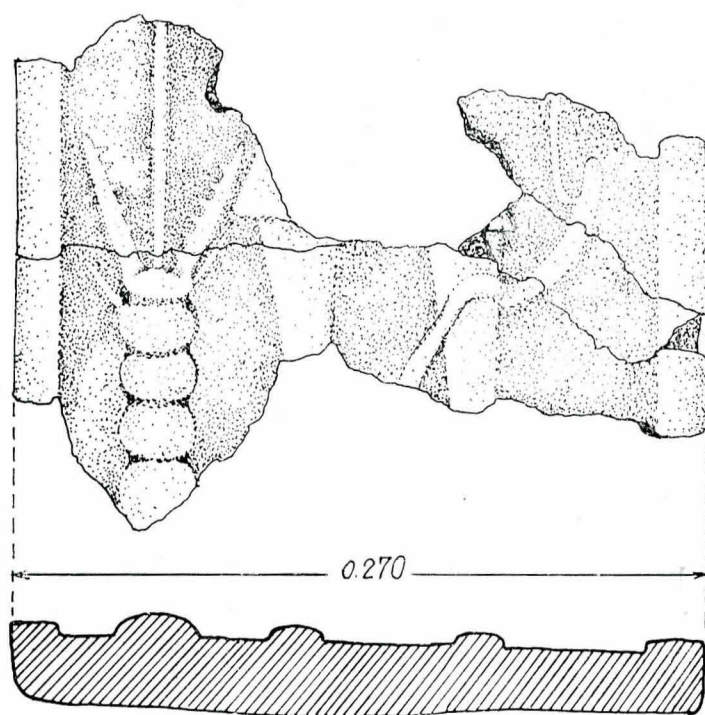
³ Jan Dlugosz, *Historia Poloniae*, I, col. 308.

⁴ Alexandru Andronic, I, Ioniță, Fl. Banu, *Șantierul arheologic Vaslui*, în „Materiale și cercetări arheologice”, VIII, p. 798—799.

⁵ C. Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, 1979, p. 69.

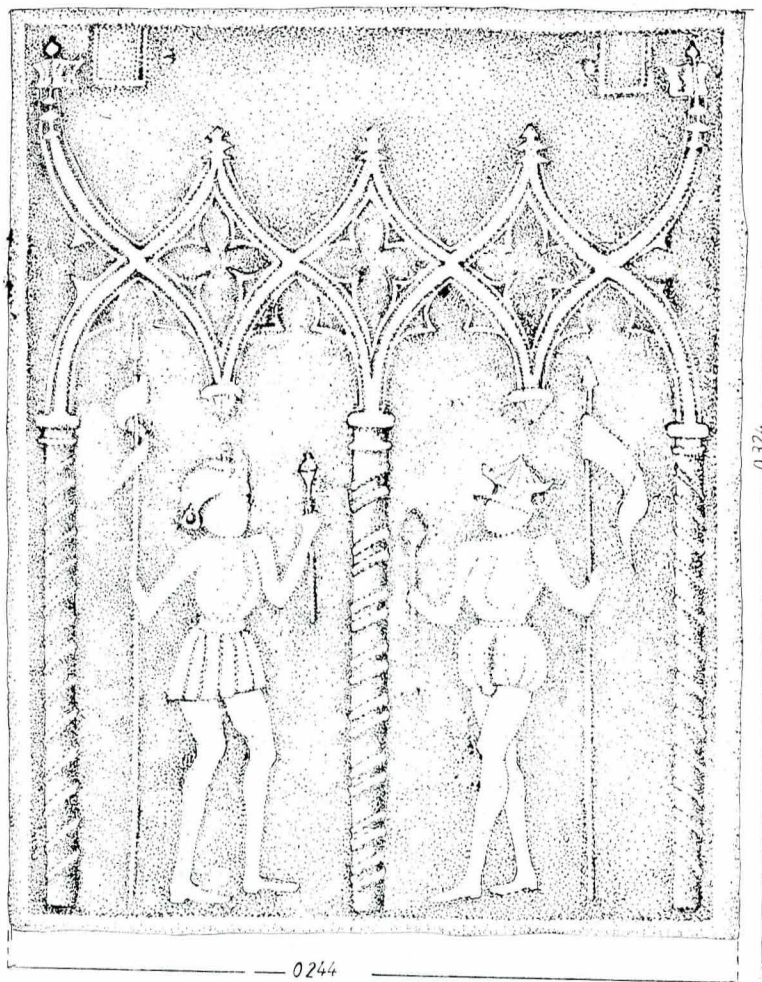
⁶ *Călători străini despre Țările Române*, V, p. 117.

⁷ Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Ed. Iorgu Iordan, Buc., 1955, p. 108.

5. Curțile Domnești Vaslui, Fragment de placă cu motivul „Sf. Gheorghe omorînd balaurul” sec. XV.

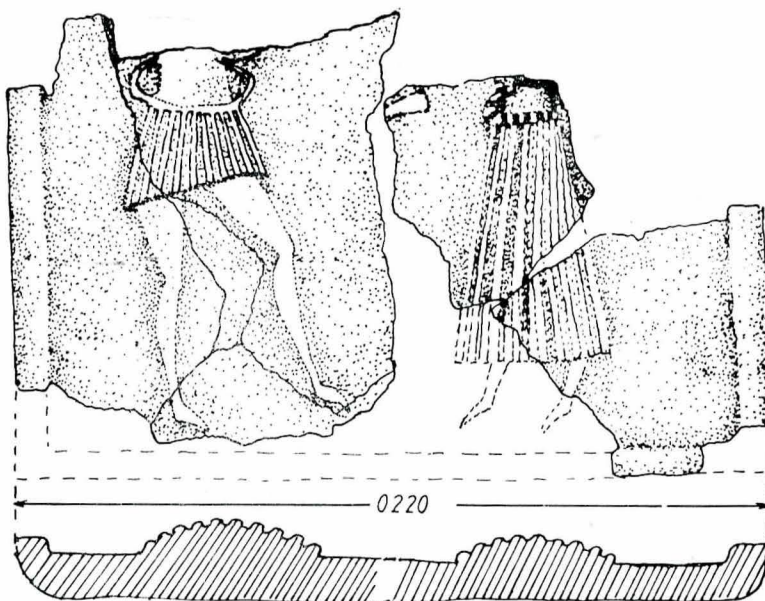
6. Curțile Domnești Vaslui, Fragment de placă cu motivul „Sf. Gheorghe omorînd balaurul”, sec. XV.

7. Curțile Domnești Vaslui, Reconstituire placă decorativă cu cavaleri, sec. XV.

Unul din cele mai semnificative fragmente de ancadramente este cel cu *baghete în cruce* (fig. 2), similară cu cele de la ferestrele cu muluri gotice de la bisericile din Borzești, Piatra Neamț, Voroneț și Humor. Acest tip de ancadrament nu s-a întrebuițat niciodată în arhitectura gotică religioasă în țările de baștină ale acestui stil⁸, fiind o creație a meșterilor pietrari

⁸ Vasile Drăguț, *Op. cit.*, p. 159.

8. Curțile Domnești Vaslui, Placă cu două personaje, prima jumătate a secolului al XV-lea.

moldoveni. Aceste elemente le putem întâlni în Transilvania în special la construcțiile civile și militare, ca de exemplu la turnurile de apărare.

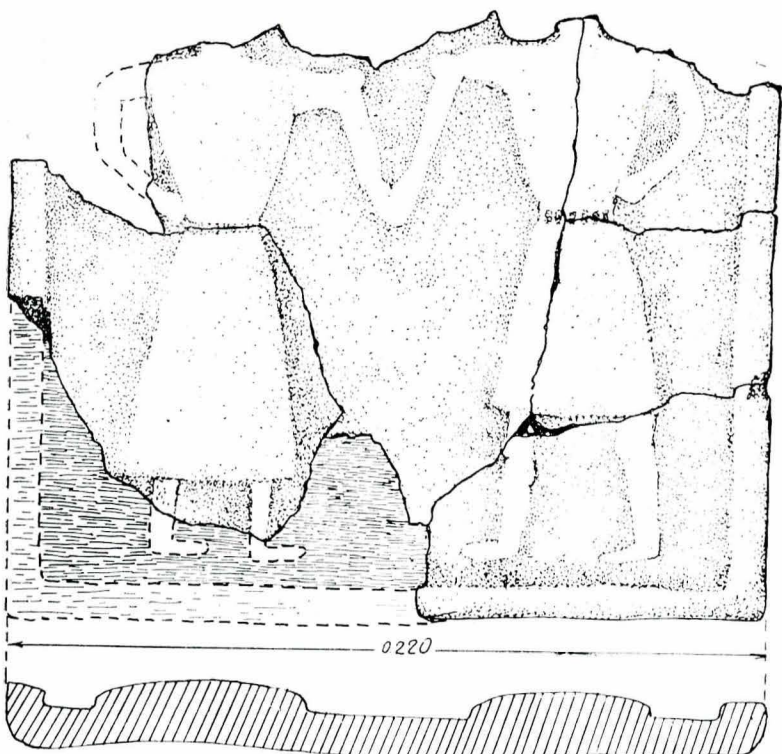
Un alt element pe care îl încadrăm în grupa sus-amintită este fragmentul de *cheie de boltă* (fig. 3), decorat cu o floare cu două rînduri de petale, sprijinită pe o frunză.

Un alt element deosebit pe care îl discutăm este *capitelul* din marmură albă (fig. 4) sculptat cu deosebită îngrijire, cu elemente vegetale la colțuri. Este singura rămășiță a portalului de intrare spre ușa principală și care lega cele două aripi ale apartamentului domnesc, ce trebuia străbătut pentru a ajunge la sufragerie, aceasta dacă ne orientăm după distribuția încăperilor de la Curtea Domnească din Iași⁹.

Elemente constructive de factură gotică de la acest palat domnesc sînt în special pornirile de boltă ale pivniței. Pilonii, dispuși pe întreaga lungime a pivniței, sînt încastrați în zidăria fundației (cei doi din margine), iar pornirea boltii gotice începe de la 1 m.

Ceramica smălțuită folosită la decorarea fațadelor este întâlnită și la Vaslui.

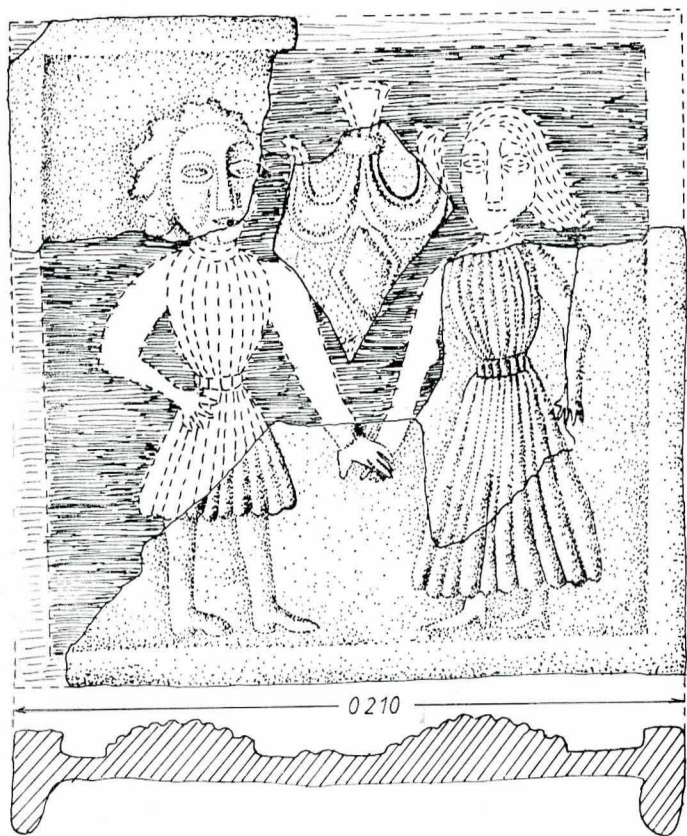
⁹ Corina Nicolescu, *Op. cit.*, p. 73.

9. Curțile Domnești Vaslui, Placă cu două personaje, sec. XV.

11. Curțile Domnești Vaslui, Placă cu trei personaje, sec. XV.

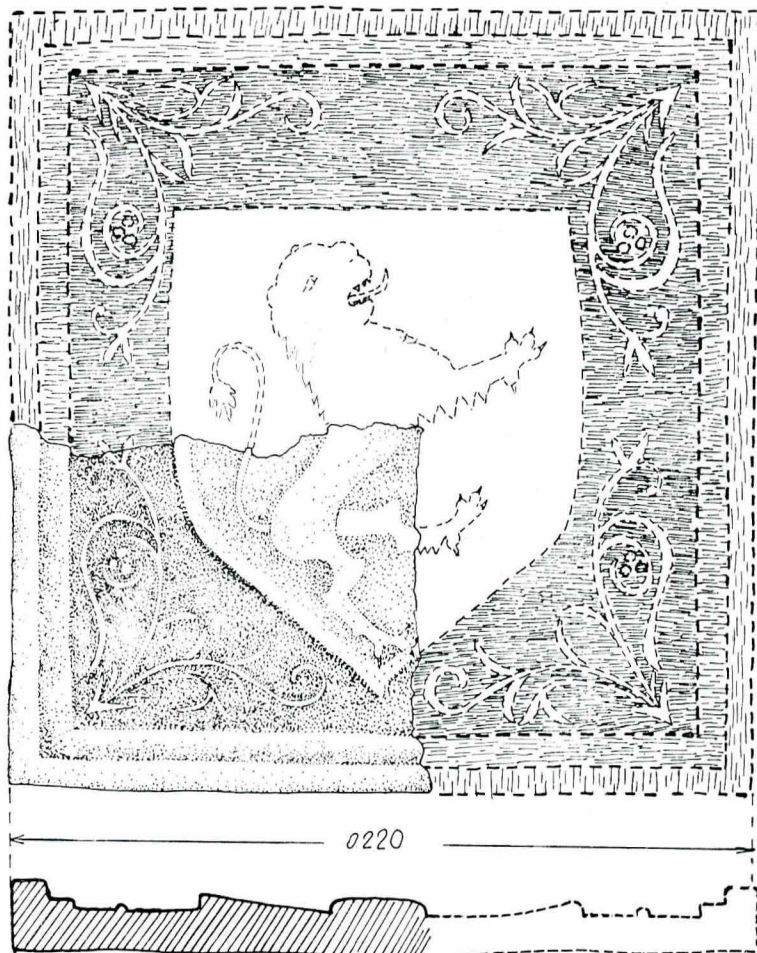
10. Curțile Domnești Vaslui, Placă cu două personaje, sec. XV.

Frecvent întâlnite la Vaslui sînt *cahlee de sobă* care, datorită variației motivistice, se pot categorisi după următoarele motive:

— Motivul „Sf. Gheorghe omorînd balaurul” în trei variante.

1. Prima placă este datată din prima jumătate a secolului al XV-lea provenind de la casa domnească a lui Alexandru cel Bun sau Ștefan al II-lea¹⁰.

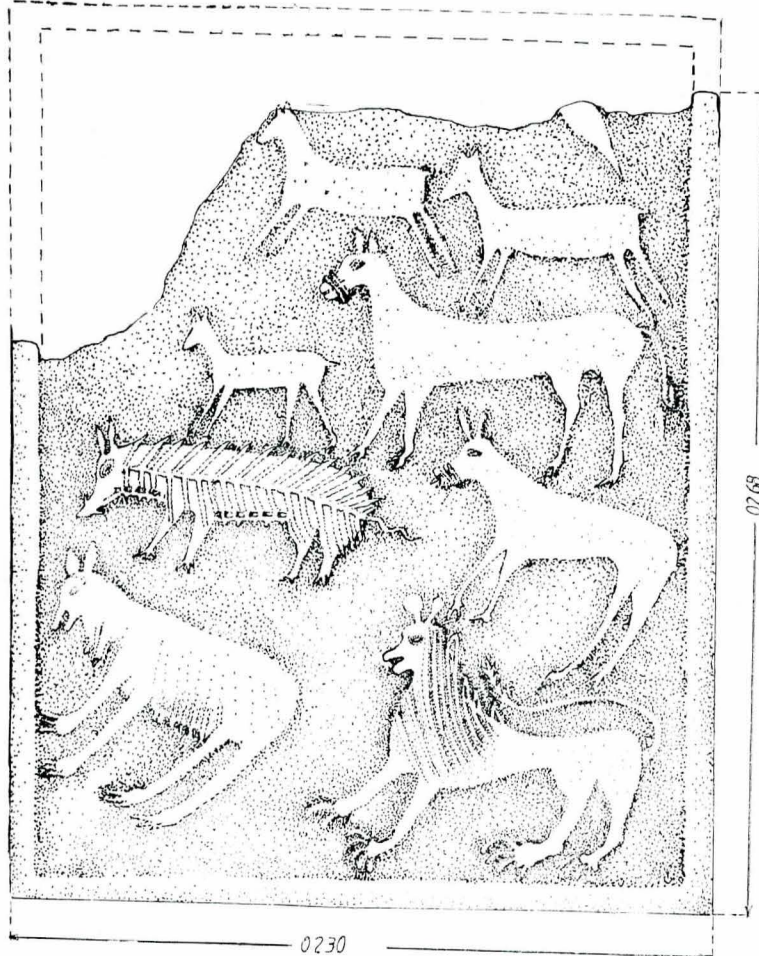
¹⁰ Raport de săpătură, material în manuscris (Muzeul județean Vaslui)

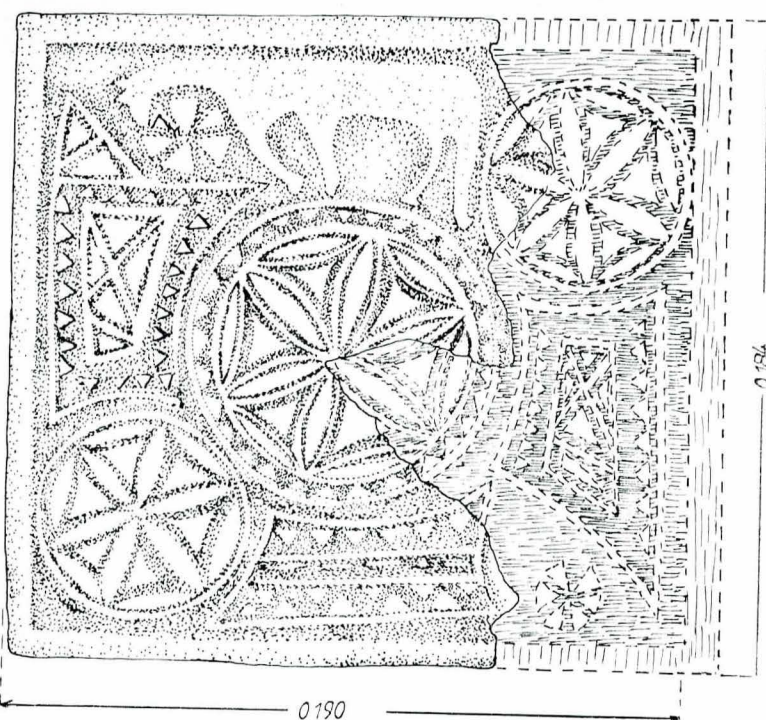
12. Curțile Domnești Vaslui, Placă cu leu rampant, sec. XV.

2. Fragmentul de placă cu smalt galben lucrat într-o manieră realistă, cu detalii deosebit de bine redată, întreaga compoziție degajînd vigoare și forță (fig. 5).

3. A treia placă cu același motiv este de mari dimensiuni în grosime de 2,7 cm cu smalt verde crom, pigmentat cu brun. De data aceasta fragmentul în discuție are personajul central

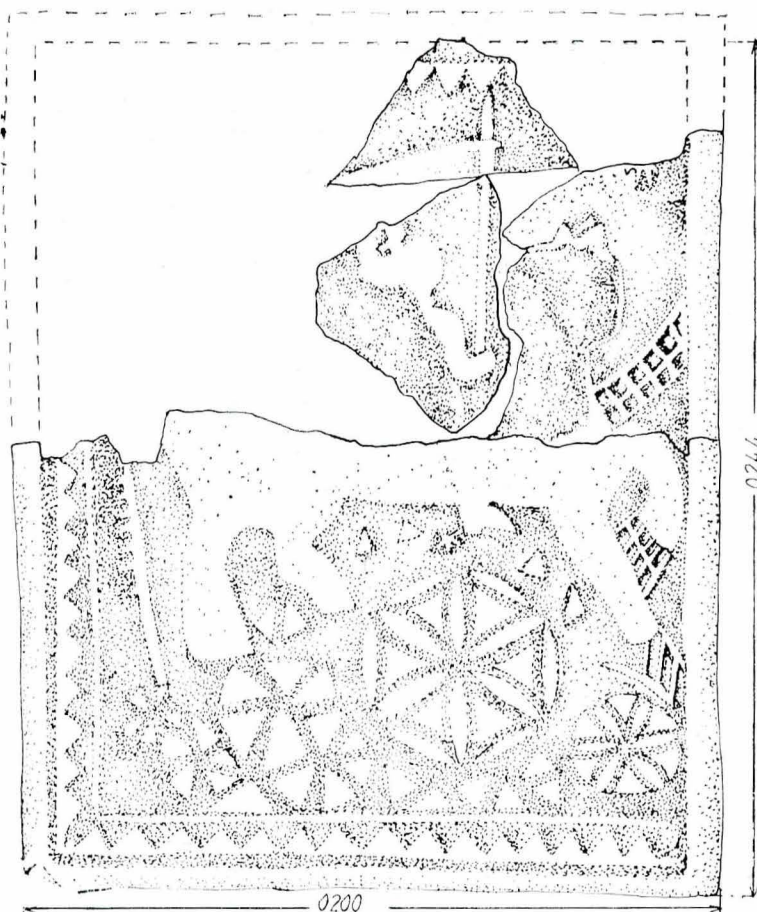
13. Curțile Domnești Vaslui, Placă decorativă cu animale.

14. Curțile Domnești Vaslui, Placă decorativă cu motive geometrice și animaliere.

nu pe cal, ci ține în mână sulița, înfiptă în gura balaurului. Se mai observă coada animalului care este trecută peste unul din picioarele cavalerului (fig. 6).

Un alt grup de plăci decorative sînt cele cu personaje în costume de epocă aflate în fața intrării unui portal gotic (fig. 7). Această placă este în două variante, cu smalt verde și fără. Cele două personaje sînt așezate una în fața celeilalte avînd într-o mînă flamurile de cavaleri și în cealaltă cite un sceptru de formă rombică. Personajul din stînga plăcii are pe cap coiful de la armură și platoșă-bombată. Mijlocul îi este

15. Curțile Domnești Vaslui, Placă decorativă cu motivul cavalerului cu flamură și decor geometric.

strîns cu cingătoare iar partea de jos a costumului este terminat cu o fustă de epocă. Personajul din dreapta poartă pe cap o pălărie deosebită, pieptul îi este acoperit cu platoșă, mijlocul este încins cu aceeași cingătoare iar costumul este completat cu pantalon bufant. Cele două personaje par a se îndrepta unul către celălalt ca pentru a schimba însemnele unei investiții. În al doilea plan, portalul care se sprijină pe coloane în torsadă, iar în partea de sus sînt cele patru arcuri gotice cu muluri lobate și trilobate care au deasupra două sau trei imitații de traforuri cu patru lobi, închizînd între ele motivul trifoifului cu patru foi. Acestea ar marca dealtfel intrarea propriu-zisă în castel care este într-un fel străjuită cu cele două personaje în costume de epocă. Analogii pentru această piesă le găsim la Suceava dar în afară de decorul lobat mai apare și personajul din stînga plăcii în discuție.

Alt grupaj de plăci decorative aparținînd aceleiași motivistici gotice îl reprezintă cele cu două sau trei personaje, în trei variante. Prima este cahla care înfățișează cele două personaje de la briu în jos (fig. 8), descoperită în campania din anul 1958—1959. Personajul masculin este îmbrăcat cu o fustă scurtă de epocă, probabil plisată, avînd o cingătoare la mijloc. Are pantalon—ciorap iar pantofii sînt din cei cu virful ascuțit. Personajul feminin are o fustă lungă în pliseuri bogate cu o cingătoare făcută din pafte mici, iar în picioare aceiași pantofi cu virf ascuțit.

A doua variantă, pe care noi o considerăm inedită cu aceeași motivistică, cu două personaje este cu smalt verde și galben (fig. 9). Cele două personaje sînt puternic reliefate și bine proporționate. Spre deosebire de placa anterioară costumația este foarte sobră, fără a mai apare rochii în falduri, conduri ascuțiți sau tunica scurtă bărbătească. Personajul masculin poartă o cămașă pînă sub genunchi fiind încins cu o pafte, mîna stîngă e pe șold, umerii puternici scoși în evidență. Personajul feminin are o rochie pînă aproape de glezne, mîna dreaptă se sprijină pe șold. Cele două personaje par a schița pași de dans. Întregul ansamblu respiră robustețe și în același timp o mișcare foarte hotărîtă. Spre deosebire de placa anterioară mîna meșterului nu a mai fost atît de sigură în redarea anatomiei trupului ca și a detaliilor.

A treia placă din această categorie este cea cu două personaje despărțite de crinul angevin (fig. 10) cu analogii la Suceava, Iași și Hirilău.

O altă placă este cea cu trei personaje (fig. 11), două dansând iar cel de al treilea personaj fiind cimpoerul.

Din categoria plăcilor decorative cu motive gotice înscrîm și pe cea care prezintă un leu rampant într-un scut (fig. 12). Fragmentele apărute sînt cu smalț verde și galben. În cele patru colțuri ale cahlei sînt dispuse vrejuri care încadrează scutul. Leul este așezat în profil, ridicat pe labele din spate. Ca analogie găsim aceeași figură pe un fragment de cheie de boltă la Suceava¹¹, unde leul ține în labe un sul. Asemenea chei de boltă cu același motiv heraldic se întîlnesc și la biserica din Bălinești și la castelul din Hunedoara¹².

O altă placă, deosebit de frumos lucrată, este cea care prezintă animale sălbatice (fig. 13). Se distinge, lecturînd din partea de jos, un leu cu coada aruncată pe spate, iar picioarele

¹¹ Corina Nicolescu, *Arta în epoca lui Ștefan cel Mare*, în „Cultura moldovenească din timpul lui Ștefan cel Mare”, 1964, p. 331, fig. 36.

¹² Ibidem, p. 336.

Notă. Desenele sînt executate de către Vrinceanu Georgeta.

terminate cu ghiare ascuțite. În același registru apare un urs cu blană mare, picioare puternice cu ghiare ascuțite. În al doilea registru, o căprioară cu picioare lungi și zvelte, iar alături un porc mistreț al cărui păr este deosebit de bine redat. În registrele superioare apar căprioare de diverse dimensiuni ca și un cal. În partea de sus a cahlei nu știm ce animale mai sînt dat fiind că nu s-au putut recupera fragmente din partea superioară. Această placă este unicat.

Ultimele plăci puse în discuție sînt cele care îmbină motivele decorative geometrice cu cele animaliere (fig. 14) ca și cu motivul cavalerului cu flamură (fig. 15). În prima placă, în partea de sus figurează un animal iar restul plăcii este decorat cu motivul solar și dinți de lup. A doua placă prezintă în planul central un cavaler cu flamură pe cal, cu pîteni la picioare, iar în partea de jos același motiv solar dispus în diverse registre; pe trei laturi, dinți de lup.

Ne oprim aici cu descrierea elementelor gotice, întîlnite cu ocazia cercetărilor arheologice efectuate la Curțile Domnești din Vaslui, folosite ca decorații interioare sau exterioare. Acestea și, în special, varietatea lor, acuratețea și minuția cu care au fost lucrate, ca și ineditul unora din ele, toate dovedesc o grijă deosebită a marelui Ștefan cel Mare pentru înfrumusețarea reședinței sale de la Vaslui.

SUMMARY

During the archaeological excavations carried out at the Princely Courts of Vaslui, a big number of fragments were discovered, having been former window frames, doors, stoves and ornamental plaques containing

gothic elements, which show again the high level attained by the development of the building technique during the 15th century.

ÎNSEMNARE DESPRE O CTITORIE CANTACUZINEASCĂ NECUNOSCUȚĂ

MONICA GÂTEIU, NICOLAE STOICESCU

Între cărțile vechi aflate în patrimoniul cultural al fostului județ Ilfov se află — printre alte numeroase opere valoroase — un *Evangheliar* tipărit la Snagov în 1697, care provine de la biserica din satul Manasia, aflat acum la mănăstirea Cernica. După cum rezultă dintr-o însemnare din 1874, această carte — fiind deteriorată — a fost trimisă la 1842 de Efrem Obrenovici, stăpînul satului din acea vreme, în Serbia unde a fost legată din nou în scoarțe acoperite cu catifea roșie, cu ornamente de argint. Este, după cîte știm, una din puținele cărți vechi românești legate în străinătate.

Dar importanța acestei cărți nu constă numai în legătura ei, ci mai ales într-o interesantă însemnare, scrisă pe primele file ale cărții, care amintește despre o ctitorie cantacuzinească din epoca lui C. Brâncoveanu, necunoscută din alte izvoare.

Iată textul însemnării (descifrată cu concursul colegului C. Bălan): „Dintru ale lui Șerban Cantacuzino, sin Drăghici Cantacuzino și al Păunii, s-au dat sfintei biserici în sat ce să chiamă Bărcănești, în ostrov, unde este hramul sfinților arhangheli, în vecinică pomenire părinților mei și a soțului meu Marii; care lingă aciastă sfîntă biserică în ostrov am făcut și case dintru a lui Dumnezeu voie, muncind eu împreună cu soful meu Marie; și încă, fiind eu la Beci (Viena) sol, singură trudindu-să, au făcut cîte pe lingă sfînta biserică să vădu și odihnă la mulți săraci să fie în mila sa și lauda domnului Hristos... Care s-au semnal ca cîne ar cuteza au o ar lua au o or vinde au o o dăruie să fie anathema și bleșemat de domnul Hristos și supt urgie sfinților Arhangheli; și măcar ar cuteza a o fura, Doamne usucă-i mîinile și limba, întru slava numelui tău, ca a nu mai face

alții văzînd și ca să să slăvească numele tău purure. Ș(erban) Cantacuzino“.

Autorul acestei interesante însemnări, Șerban Cantacuzino (al II-lea, primul fiind domnul cu același nume), numit și Măgureanu (deoarece avea case la Măgureni-Prahova), era fiul lui Drăghici Cantacuzino, mare spătar. El a fost căsătorit prima oară cu Maria, fiica lui Ghinea Rustea-Văleanu, mare vornic, care a murit în 1696 la nașterea fetei sale, pe cînd Șerban — pe atunci mare comis — se afla la Constantinopol.¹

Șerban Cantacuzino a ocupat mari demnități, fiind: mare căpitan (1682—1684), mare comis (1692—1696), mare paharnic (1700—1703) și mare vornic (1706—1709). El a fost unul din marii ctitori ai epocii brâncovenești, cînd a construit schitul Bascoavele — Argeș (1695), biserica Sf. Apostoli din Roșiorii de Vede (1708) și a zugrăvit biserica mănăstirii Cozia (1704—1705); a fost ctitor de asemenea la bolnița mănăstirii Bistrița, la biserica Șelari din București și a refăcut mănăstirea Comana, unde a fost îngropat în 1710². La toate aceste ctitorii trebuie să adăugăm acum ctitoria de la Bărcănești (de fapt Uluiți-Manasia, cum vom vedea mai jos), despre care se vorbește în această însemnare făcută de marele boier.

După cum rezultă din această însemnare, lucrările au început înainte ca ctitorul său să plece la Beci (= Viena) ca sol. Din cronicile timpului știm că Șerban Cantacuzino a făcut

¹ *Inscripțiile medievale ale României I, Orașul București*, p. 615, 783.

² N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, p. 144.